

وظایف زنان در خانواده در عصر غیبت

مریم احمدی^۱، نفیسه ایران پور^۲

چکیده

باتوجه به اهمیت موضوع آماده سازی زمینه های ظهور بنابر دلائل متعدد عقلی و نقلی مؤکد، یکی از پرسش های بنیادین این است که هر قشر و طیف خاص جامعه اسلامی در این باره چه وظیفه یا رسالتی بر عهده دارد؟ پژوهش حاضر ابتدا قشر بانوان مسلمان را به عنوان جامعه هدف برگزید و سپس به بررسی وظایف این جمعیت اثرگذار و مربی در شاکله نظام خانواده پرداخته است. سؤال اصلی این پژوهش این است که وظایف زنان در عصر غیبت در خانواده چیست؟ برای تحقق ظهور منجی جهان و تربیت نسل مهدی باور و مهدی یاور، بانوان و مادران چه نقشی ایفا می کنند؟ از بین مسئولیت های مختلف می توان به نمونه هایی مثل ایجاد نظم، استقرار روحیه مدارا و آرامش گری، تعامل مبتنی بر حسن خلق و احترام متقابل، فرمانبرداری همراه با صبر و استقامت اشاره کرد. اگر این ویژگی های بنیادین رفتاری از ابتدا در آحاد جامعه و در محیط خانواده نهادینه شود، وضعیت اجتماعی بهتری در امت اسلام رقم خواهد خورد که خود، زمینه منجی طلبی و اصلاح گری خواهد شد.

واژگان کلیدی: وظایف زن، آخرالزمان، عصر غیبت، خانواده در عصر غیبت.

۱. مقدمه

پژوهش حاضر درصدد است تا وظایف زنان در خانواده در عصر غیبت را بررسی نماید. لازم به ذکر است که نقش زن در این پژوهش به مادر و همسر محدود شده است. باتوجه به اهمیت

---

۱. دانش پژوه کارشناسی مطالعات اسلامی به زبان انگلیسی، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

ORCID ID: 000-0002-6492-6027

۲. دکتری ادبیات انگلیسی، مدیر گروه مطالعات اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

Email: iranpur110@gmail.Com

ORCID: 0000-0002-8506-1472

خانواده در همه عصرها به‌ویژه در آخرالزمان که فتنه‌ها از هر طرف بنیان خانواده را که مهم‌ترین کانون تربیت دینی و اسلامی است، هدف قرار می‌دهد و زن نقش مهمی در این تربیت و هدایت دارد، لازم است که به مبحث وظایف زن در خانواده از منظر قرآن و روایات پرداخته شود. برای بررسی پیشینه تحقیق، آثار پژوهشی متعددی درباره زن و وظایف او در جامعه یا خانواده منتشر شده است که با تحقیق پیش‌رو از جنبه‌های مختلف تفاوت دارد که به تفصیل اشاره خواهد شد. مقاله نقش زنان در حکومت جهانی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الیه، نوشته لیلیا امیدی چاپ شده در نشریه دانشگاه باقرالعلوم به نقش زنان در حکومت حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الیه در عصر غیبت و ظهور پرداخته است. تفاوت این مقاله با تحقیق حاضر در نوع نگاه به خواستگاه فعالیت زن است. مقاله مسئولیت‌های زنان در جامعه منتظر از انتشارات مرکز مهدویت است که به نقش زنان در جامعه توجه کرده است، اما در مورد نقش زن در خانواده به‌طور تفصیلی بحث نکرده است. نقش اجتماعی زنان در زمینه‌سازی جامعه مهدوی، نوشته فاطمه علایی رحمانی و سیده سپیده عباسقلی‌زاده نیز به وظایف و نقش‌های زنان برای زمینه‌سازی یک جامعه مهدوی پرداخته است، اما به‌طور متمرکز بر نقش زن در خانواده عصر غیبت توجه نداشته است. مقاله جایگاه و نقش زن در آخرالزمان، نوشته فریده توانگرو سید معصوم حسینی به نقش زنان مسلمان به‌عنوان ارشادگر دیگر زنان و همچنین به بررسی سیمای زنان در عصر ظهور توجه داشته است که این مقاله نیز از لحاظ محتوایی با پژوهش پیش‌رو متفاوت است.

در پژوهش حاضر از وظایف متعددی که برای زن مسلمان در عصر غیبت متصور است، وظایف زن در خانواده به‌عنوان مادر و همسر مورد توجه قرار گرفته است که جنبه نوآوری در پژوهش به شمار می‌رود. اکنون این سؤال مطرح است که وظایف زن در خانواده به‌عنوان مادر و همسر چیست؟

۲. مفهوم‌شناسی

نظم در لغت به معنای آراستن و برپا داشتن (صفی‌پور، ۱۳۹۷) و در اصطلاح به معنای ترتیب دادن کار، به کار رفته است (دهخدا، ۱۳۹۵). آرامش در لغت به معنای حالت نفسانی همراه با

آسودگی و ثبات است و در اصطلاح اسم مصدر از آرمیدن و در برابر اضطراب و دلهره به کار می‌رود (دهخدا ۱۴۷۷). همچنین مدارا کردن به معنای نرمی کردن، ملایمت، لطف کردن، مهربانی و نرم خویی به کار رفته است (فیض کاشانی، ۱۴۱۷، ۳۲۲/۵). این واژه در اصطلاح یعنی، پرداخت کم‌ترین هزینه برای دفع دشمن و تبدیل معاند به مخالف و مخالف به موافق، آن هم به واسطه تحمل جور و ستم مخالف تا مادامی که امید به اصلاح و هدایت اوست و امید دست برداشتن از مخالفت وجود دارد (حیدری، ۱۳۸۷).

حسن خلق عبارت است از: ملکه‌ای راسخ در نفس، چه خوب چه بد که در مقابل عمل قرار دارد. (مجلسی، ۱۴۰۴، ۱۶۶/۸) حُسن در لغت یعنی زیبایی، بنابراین حسن خلق در لغت یعنی، ملکات اخلاقی زیبا (فیومی، ۱۳۸۳، ۱۳۶/۲). این واژه در اصطلاح، تعاریف مختلفی دارد که یک مورد آن عبارتند از: نرم خویی، خوش سخنی و گشاده‌رویی که مرحوم نراقی معتقد است مراد از حسن خلق در روایات همین معنی است (نراقی، ۱۳۸۵، ۳۷۳/۱).

۳. وظایف زنان در خانواده در عصر غیبت

زنان شیعه در سال‌های غیبت کبری امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف در طول تاریخ همیشه نسبت به حفظ میراث تشیع دغدغه و اهتمام داشته‌اند. زنان در محیط خانواده و اجتماع نقش مهمی در تقویت باور به مهدویت و نسل منتظرپرور ایفا می‌کنند.

۳-۱. مراعات نظم

آدمی در مسیر تکامل و برای رسیدن به کمال باید در پرتو عقل از کوتاهترین راه بهره‌جوید تا به هدف خویش دست یابد که در این مسیر، نظم و انضباط کوتاه‌ترین و بی‌خطرترین راه است. (مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۲، ص ۲۲) بنابراین، اهمیت نظم بر هیچ کس پوشیده نیست و زنی که منظم است چه در امور فردی و چه در امور خانواده و فرزندانش مدیریت خوبی خواهد داشت و دچار سردرگمی و بی‌برنامه‌گی نمی‌شود. زن اگر برای ایفای وظایف خود برنامه داشته باشد به همه فعالیت‌ها چه در نقش همسر برای شوهرش چه در

نقش مادر برای فرزندانش رسیدگی خواهد کرد و در هیچ زمینه‌ای نیازهای افراد خانواده نادیده گرفته نخواهد شد. طبیعی است که چنین مادری زمان کافی برای تربیت فرزندان خواهد داشت و با فراغ بال و خیال آسوده می‌تواند به تربیت دینی و اجتماعی فرزندان بپردازد و آنها را انسان‌هایی منظم و اهل برنامه‌ریزی تربیت کند. به فرموده پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «التَّوْبَةُ نَصْفُ النَّفْسِ الْعَيشِ؛ تدبیر و برنامه‌ریزی نصفی از معیشت است» (قضاعی، ۱۳۶۱، ۱۲/۱).

فرزندى که در محیطی منظم رشد کند و هر چیزی را در خانه سر جایش ببیند و هر کاری در موقع مناسب انجام شود و کارها و امورات زندگی دارای نظم و سامان باشد، این عادت برایش ایجاد می‌شود که همیشه این چنین باشد و دیگر زندگی در بی برنامه‌گی و بی‌نظمی برای او قابل تحمل نخواهد بود و این مادر بوده است که دوران‌دیشی داشته و وظیفه خود را در این مورد به درستی انجام داده است. امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام در این باره می‌فرماید: «أَحْرَمُ النَّاسِ رَأْيَ مَنْ أَنْجَزَ وَعَدَهُ، وَلَمْ يُوَجِّزْ عَمَلَهُ يَوْمَهُ لَعْدِهِ؛ دوران‌دیش‌ترین مردم کسی است که به وعده خود عمل کند و کار امروز را به فردا نیاندازد» (تمیمی آمدی، ۱۴۲۹).

۳-۲. ایجاد آرامش در محیط خانواده

آرامش یکی از مهم‌ترین نیازهای انسانی است. انسان‌های آرام در خانواده و جامعه مؤثرترند و این آرامش را نیز به دیگران منتقل می‌کنند. در عصر آخرالزمان که ذهن‌ها ناآرام و آشفته است اگر زن بتواند حس امنیت و آرامش خاطر را در خانواده اش ایجاد کند، کار بزرگی انجام داده است. در چنین خانواده‌ای که مادر منبع آرامش باشد و با هر تلاطمی از پای در نیاید، فرزندان محکم و دارای اراده قوی و ذهن و فکر آماده تربیت خواهند شد و مرد در چنین خانواده‌ای موفق‌تر خواهد بود؛ زیرا دیگر نگران مفاسد ذهنی و فکری فرزندانش نیست. با وجود مادری آرام، یک خانواده آرام و محیطی مستعد برای رشد صحیح فرزندان در اختیار دارد که به راحتی می‌توان به آنها از آموزه‌های دین گفت و شبهه‌های ایجاد شده برای آنها را پاسخ داد؛ زیرا ذهن منسجم و آرام بهتر استدلال می‌کند و به دور از تنش‌ها به پاسخ درست می‌رسد. این آرامش را چگونه باید ایجاد کرد؟ همانگونه که خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: «الَّا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ؛ آگاه

باشید که یاد خدا آرام بخش دلهاست» (رعد: ۲۸)، یاد خدا همیشه باعث اطمینان قلب و آرامش درونی و بیرونی است.

۳-۳. مدارا کردن با اهل خانه

در آموزه‌های دینی همواره به مدارا کردن با هم سفارش شده است و آن را نصفی از ایمان دانسته است. پیامبر خدا ﷺ فرمود: «مُدَارَاةُ النَّاسِ نِصْفُ الْإِيمَانِ، وَالرِّفْقُ بِهِمْ نِصْفُ الْعَيْشِ؛ مدارا کردن با مردم نصف ایمان است و نرمی و مهربانی کردن با آن نصف زندگی است» (الحرانی، ۱۳۹۲، ۴۲/۲). گاهی پیش می‌آید که در میان اعضای خانواده اختلاف و ناراحتی ایجاد می‌شود یا کسی از اعضای خانواده بیمار و کج خلق می‌شود و این زمان است که هرکس سعی می‌کند حق را به خود دهد. از بهترین راه‌های ایجاد رابطه دوستی با دیگران مدارا کردن با آنهاست. هیچ کس خالی از ضعف و نقصان نیست و هر کس چنین ادعایی کند، همین گفتارش نشان از ضعف اوست (علی خانی، ۱۳۹۰). بنابراین از هنرهای زن است که در چنین زمانی عاقلانه برخورد کند و با هر دو طرف دعوا، چه کسی که حق با اوست و چه کسی که مقصر است با ملایمت برخورد کند و از تنش‌های موجود بکاهد تا در فضای آرام هرکس متوجه رفتارش بشود و از لجبازی جلوگیری کند. زمانی هم است که هیچ راهی برای حل اختلاف پیدا نمی‌شود و ممکن است اعضای خانواده تا مدتی در فضای قهر به سر ببرند که مدارا کردن با هر یک از اعضا در این زمان بسیار کارآمد است و باعث می‌شود آنها به خاطر مهربانی و ملایمت طرف مقابلشان سعی کنند که زودتر راهی برای آشتی پیدا کنند. هیچ وقت مادر لجباز نمی‌تواند توقع داشته باشد که فرزندان مطیع داشته باشد، ولی اگر یک زن در برآوردن نیازهایش با همسر مدارا کند و اهل لجاجت و تنش نباشد، فرزندان هم به خاطر خصلت الگوبرداری که از والدین دارند، یاد می‌گیرند که به نفع هم کنار بروند و گاهی لازم است با یکدیگر مدارا داشته باشد.

۳-۴. محوریت حسن خلق در خانواده

چگونه می‌شود زنی بد اخلاق، همسر خوبی برای شوهرش باشد یا فرزندی دین دوست و دین دار تربیت کند. از مهم‌ترین وظایف زن در خانواده، آموزش و الگوسازی اخلاق نیکو و پسندیده است. فرزندان با مادر خوش اخلاق بهتر ارتباط برقرار می‌کنند، مشکلاتشان را راحت‌تر مطرح می‌کنند و دیگر احساس کمبود محبت باعث نمی‌شود به دام افراد فرصت طلب بیفتند. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ أَحْسَنَ خُلُقَهُ أَحَبَّهُ الْأَخْيَارُ وَ جَانِبَهُ الْفُجَّارُ؛ انسان خوش اخلاق از دوستی مردمان خوب برخوردار است و از تعرض انسان‌های نابکار در امان است» (طبرسی، ۱۳۶۹، ۴۴۹/۸).

خوش صحبتی و داشتن زبان نرم و دلنشین در ایجاد فضای دوستانه و محبت‌آمیز مؤثر است و بدزبانی و حرف‌های نامناسب نیز مشکلات زیادی ایجاد می‌کند که باعث پشیمانی و ناراحتی اعضای خانواده خواهد بود. بنا به فرموده استاد مظاهری: «حرف برای محبت و از بین بردن آن فوق‌العاده تأثیر دارد. حرف گاهی نظیر خالی است که در یک صورت زیبا باشد و گاهی نظیر فلفلی است که دهان را بسوزاند» (مظاهری، ۱۳۹۵).

۳-۵. آموزش احترام متقابل در تعاملات

پدر و مادری که همدیگر را با القاب زیبا خطاب می‌کنند و به یکدیگر احترام می‌گذارند، زنی که بهترین جای خانه را آماده می‌کند تا زمانی که همسرش به خانه برمی‌گردد در آنجا استراحت کند و شوهری که به همسرش به عنوان شخصی که موظف است تمام کارهای خانه را انجام دهد، نگاه نمی‌کند بلکه در مقابل کارهایش از زحمات وی قدردانی می‌کند، این پدر و مادر با احترام گذاشتن به یکدیگر در واقع این آموزه را به فرزندان‌شان انتقال می‌دهند که احترام به یکدیگر احترام به خود است و بی‌احترامی به دیگران در واقع شخصیت خود انسان را پایین می‌آورد و این فرزندان هرگز به خودشان اجازه نمی‌دهند به دیگران بی‌احترامی کنند. اعمال پدر و مادرشان همواره در ذهن فرزندان مجسم می‌شود و احساس خوشایند احترام، باعث می‌شود بسیاری از رفتارهای ناشایست فرزندان اصلاح شود. به فرموده امام علی علیه السلام: «إِنَّ مَكْرَمَةَ صَنَعَتِهَا

إِلَى أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ إِثْمًا أَكْرَمَتْ بِهَا نَفْسَكَ وَ زَيَّنَتْ بِهَا عِرْضَكَ، فَلَا تَطْلُبُ مِنْ غَيْرِكَ شُكْرَ مَا صَنَعَتْ
إِلَى نَفْسِكَ؛ اگر کسی را گرامی بداری در حقیقت خودت را گرامی داشته و حیثیت خویش را بالا
برده‌ای و آن را آراسته‌ای. بنابراین به خاطر خوبی و احترامی که به خود کردی انتظار سپاسگزاری
نداشته باش» (ری شهری، ۱۳۸۶، ۱۰/۱۰۳).

احترام متقابل نتایج بسیار خوبی در خانواده برجای می‌گذارد. برای مثال باعث تقویت رابطه
عاطفی بین اعضا می‌شود و در مشکلات و بحران‌ها راه نجات و برون‌رفت از مسیر همدلی و
احساس حرمت و حریم خانواده زودتر بروز می‌کند. احترام گذاشتن به دیگران نشانه ابراز محبت
به آنهاست و سبب ایجاد پیوند عاطفی بین انسان‌ها می‌شود (علی خانی، ۱۳۹۰).

۳-۶. تجسم صبر و استقامت

یکی از عوامل موفقیت هر انسانی دارا بودن صفت صبر و تحمل است. هرگاه انسان در برابر
مشکلات کوتاه نیاید و مقاومت و پیگیری لازم را داشته باشد به اهداف خود دست پیدا می‌کند و
بهترین محل صبر، محیط خانه است (مظاهری، ۱۳۹۵، ص ۱۹۹). بنابراین، زن در خانواده
به‌عنوان تکیه‌گاه مهم همسر و فرزندان باید در برابر مشکلات زندگی همواره صبور و مقاوم باشد؛
زیرا این مشکلات گذرا هستند و این خانواده است که باید با صبر و تحمل مشکلات آنها را در
بهترین جهت ساماندهی کند و اجازه ندهد که این مشکلات بنیان خانواده را دچار تزلزل کند.
فرزندان در محیط خانواده باید آموزش لازم را ببینند که در مواجهه با مشکلات دچار نگرانی و
اضطراب نشوند و ایمان داشته باشند که با صبر و استقامت همه گرفتاری‌ها حل خواهد شد.
فکر کردن به اینکه مشکلات برای همیشه در زندگی نمی‌ماند، تحمل آنها را راحت‌تر می‌کند. امام
علی علیه السلام می‌فرماید: «فَصَبْرًا عَلَى دُنْيَا تَمُرُّ بِلَأْوَانِهَا كَلِيلَةً بِأَخْلَامِهَا تَنْسَلِخُ؛ در برابر دنیایی که
گرفتاری‌های آن مانند خواب‌های پریشان شب می‌گذرد، شکیبا باش» (مجلسی، ۱۳۸۳،
۴۰/۳۴۸).

مادر دانا و آشنا با مسائل آخرالزمان به خود اجازه نمی‌دهد که با بی‌صبری و بی‌تابی در
مقابل مشکلات فرزندان کم‌طاقتی به بار آورد؛ زیرا فرزندان به والدین به‌عنوان الگو نگاه می‌کنند

و بی تابی های مادر در مشکلات، درس های خوبی برای فرزندان نخواهد داشت. صبر یکی از مهم ترین آموزه هایی است که باید در دوره پرفتنه آخرالزمان به فرزندان آموزش داده شود. امام علی علیه السلام می فرماید: «الصَّبْرُ فِي الْمَوْرِ يَمْنِزِلُهُ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ، فَإِذَا فَارَقَ الرَّأْسَ الْجَسَدَ فَسَدَ الْجَسَدُ وَإِذَا فَارَقَ الصَّبْرَ الْمَوْرَ فَسَدَتِ الْمَوْرُ؛ نقش صبر در کارها مانند نقش سر در بدن است همچنان که اگر سر از بدن جدا شود بدن از بین می رود، صبر نیز اگر همراه کارها نباشد کارها تباه می گردد» (کلینی، ۱۳۹۱، ۹۰/۲).

از نظر قرآن کریم مهم ترین پشتوانه صبر یاری خواستن از خداوند است که بدون کمک و یاری خداوند هیچ کس نمی تواند صبر را به نهایت برساند. خداوند در سوره بقره می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ؛ ای کسانی که ایمان آورده اید از صبر و نماز کمک بجوئید، همانا خداوند با صابران است» (بقره: ۴۵). بنابراین با صبر و مقاومت در برابر مشکلات هم فرزندان صبور و مقاوم خواهند بود و هم طبق وعده خداوند اجر و پاداش خواهند برد. فرشتگان هنگام دیدار بهشتیان به آنان می گویند: «سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ؛ بخاطر استقامتی که کردید، بر شما درود باد. پس چه نیکوست سرای آخرت» (رعد: ۲۴).

۳-۷. تثبیت روحیه فرمانبرداری و اطاعت

اگر زن در خانواده اطاعت از خداوند در امور مادی و معنوی و فرمانبرداری از همسر را رعایت کند، تأثیر بسزایی در تربیت نسل مطیع امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف و مطیع خداوند خواهد داشت. امام علی علیه السلام می فرماید: «الطَّاعَةُ لِلَّهِ أَقْوَى سَبَبٍ؛ فرمانبری از خدا محکم ترین رشته است» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ص ۵۰۶). در زمان غیبت امام معصوم و هجوم فتنه های آخرالزمان، تربیت شیعیان مطیع امر امام و نائب او یکی از رسالت های مهم خانواده است که نقش مادر در ایجاد چنین روحیه ای بی بدیل است. اطاعت از خدا و اولیای او باعث در امان بودن از خطرات و انحرافات می شود و اگر زمانی انحراف و گمراهی چه در خانواده چه در خود فرد به وجود آید با اطاعت و فرمانبرداری از خداوند و امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف می توان آن را اصلاح کرد. امام علی علیه السلام می فرماید:

«طَاعَةُ اللَّهِ مِفْتَاحُ كُلِّ سَدَادٍ، وَصَلَاحُ كُلِّ فَسَادٍ؛ طَاعَتِ خدَا كَلِيدِ هِر دَرَسْتِي اَسْت وَ مَاعِی اَصْلَاحِ هِرْگُونِه تَبَاهِي» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ص ۶۱۲).

۴. نتیجه گیری

یکی از مسائل مهم در عصر غیبت امام زمان عَجَلُ اللَّهِ تَعَالَى فِي رُوحَةِ الشَّرِيفِ انتظار فرج و کسب آمادگی در زمینه سازی ظهور پر خیر و برکت آن حضرت می باشد. هر شیعه به تناسب قابلیت ها و ظرفیت های حقیقی و حقوقی خود نقش بسزایی در فراهم آوردن مقدمات این موضوع ایفا می کند. زنان که نیمی از جمعیت شیعیان و تربیت کننده نیم دیگر جامعه هستند نیز نقش و اثر درخور توجهی دارند. از بین تمامی وظایف و مسئولیت های بانوان در عرصه های فردی و اجتماعی، وظایف آنها در محیط خانواده چه در حیطه تربیتی خود و چه در حیطه تربیت فرزندان شان اهمیت بسیاری دارد. اگر بانوان بخواهند اولین کانون فرهنگ پذیری، یعنی خانواده را برای یاری امام زمان شان آماده کنند، ناگزیر باید به مواردی مثل رعایت نظم و مدیریت، ایجاد آرامش و احترام متقابل، تقویت روحیه مدارا، فرمانپذیری، صبر و استقامت توجه ویژه داشته باشند.

فهرست منابع

- * قرآن مجید (۱۳۸۹). مترجم: فولادوند، محمد مهدی. قم: چاپخانه بزرگ قرآن کریم.
۱. تمیمی آمدی، عبدالواحد (۱۴۱۰). غرر الحکم و درر الکلم. قم: دارالکتب الاسلامی.
۲. حرانی، حسن بن علی بن شعبه (۱۳۹۲). تحف العقول عن آل الرسول عَلَيْهِمُ السَّلَامُ. مترجم: حسینی، سید علی. تهران: اندیشه مولانا.
۳. حیدری، احمد (۱۳۸۷). قهر و مدارا در حکمت علوی. نشریه تبیان، شماره ۵۹، ص ۲۹.
۴. دهخدا، علی اکبر (۱۴۷۷). لغت نامه دهخدا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۵. صفی پوری، عبدالرحیم ابن عبدالکریم (۱۳۹۷). منتهی الادب فی اللغة العرب. تهران: انتشارات سخن.
۶. طبرسی، میرزا حسین (۱۳۶۹). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. قم: انتشارات آل البیت.
۷. علی خانی، مصطفی (۱۳۹۰). سرچشمه محبت. قم: بوستان کتاب.
۸. فیض کاشانی، محمدابن شاه مرتضی (۱۴۱۷). محجة البیضاء. قم: جامعه المدرسین.
۹. فیومی مقری، احمد بن محمد (۱۳۸۲). المصباح المنیر. قم: انتشارات هجرت.
۱۰. قضاعی، محمدابن سلامه (۱۳۶۱). شرح فارسی شهاب الأخبار. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۹۱). اصول کافی. قم: انتشارات دارالتقلین.
۱۲. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴). مرآة العقول فی شرح أخبار آل رسول. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۱۳. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۶). میزان الحکمة. قم: سازمان چاپ.
۱۴. مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما (۱۳۸۲). نظم و انضباط. قم: بوستان کتاب.
۱۵. مظاهری، حسین (۱۳۹۵). اخلاق در خانه. قم: انتشارات اخلاق.
۱۶. نراقی، ملامحمد مهدی (۱۳۸۵). علم اخلاق اسلامی. مترجم: مجتبیوی، سید جلال الدین. قم: انتشارات حکمت.

